

ЕКОНОМІКА

УДК 339.13:637.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.45-1>

МЕХАНІЗМИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ У ВИРОБНИЦТВІ СВИНИНИ ТА ЯЛОВИЧНИНИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ¹

MECHANISMS OF IMPORT SUBSTITUTION IN PORK AND BEEF PRODUCTION: ENSURING FOOD SECURITY IN THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECOVERY

Антонюк П.О.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур,
Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»

Antonyuk Pavlo

State Organization «Institute of Market and Economic-Ecological Researches
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

У статті розглядаються організаційно-економічні механізми підтримки вітчизняного виробництва м'яса в умовах війни та післявоєнного відновлення в Україні. Актуальність теми зумовлена кризовими явищами, які негативно впливають на аграрний сектор, зокрема на виробництво та постачання м'яса. Досліджуються проблеми, пов'язані з логістикою, зростанням цін на сировину та зниженням виробничих потужностей. Аналізуються державні ініціативи, зокрема програми субсидій і фінансові інструменти, що сприяють відновленню галузі. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації механізмів підтримки, що допоможуть підвищити конкурентоспроможність та забезпечити продовольчу безпеку. Визначено перспективи інтеграції імпортного виробництва м'яса в європейські ринки, адаптуючи нові умови економічного середовища. Підкреслюється необхідність формування стійкої інфраструктури та розвитку співпраці між державними органами та приватним сектором для ефективної реалізації стратегії відновлення. Особливу увагу приділено інноваційним технологіям, які можуть сприяти покращенню процесів виробництва та постачання м'яса.

Ключові слова: вітчизняне виробництво, м'ясна продукція, організаційно-економічні механізми, післявоєнне відновлення, продовольча безпека, державна підтримка, інноваційні технології.

The article analyzes in detail the organizational and economic mechanisms of supporting domestic meat production in Ukraine in the conditions of war and post-war recovery. The relevance of the study is due to the significant challenges faced by the agricultural sector, in particular, the reduction of production capacities, logistical difficulties, as well as the significant increase in prices for raw materials. In conditions of instability, it is important to ensure a reliable supply of meat products to maintain the country's food security. The article analyzes modern problems of imported meat production, which turned out to be critical in wartime conditions. The main government initiatives aimed at supporting the industry are studied, including subsidy programs, tax incentives and financial instruments aimed at restoring production and optimizing logistics processes. A number of recommendations are offered for improving support mechanisms that will increase the competitiveness of imported meat production. In particular, the need for the formation of a sustainable infrastructure for the processing and storage of meat products, as well as the development of cooperation between state bodies and the private sector, is emphasized.

¹ Публікацію підготовлено в межах виконання теми НДР "Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції" (державний реєстраційний номер 0124U003609).

Particular attention is paid to innovative technologies that can significantly affect the increase in the efficiency of production processes. Prospects for the integration of imported meat production into European markets have been determined, which opens up new opportunities for the development of the industry in terms of adaptation to the changing economic environment. The article concludes that a comprehensive approach to the organization of economic support for imported meat production is a key factor for ensuring food security and stability of the agricultural sector in Ukraine during the post-war recovery period. The article concludes that a comprehensive approach to the organization of economic support for imported meat production is a key factor for ensuring food security and stability of the agricultural sector in Ukraine during the post-war recovery period. The importance of creating a strategy that will take into account both short-term and long-term needs of the industry, with an emphasis on sustainable development and adaptation to new conditions of international trade, is highlighted.

Keywords: domestic production, meat products, organizational and economic mechanisms, post-war recovery, food security, state support, innovative technologies.

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки є однією з ключових національних задач для будь-якої країни, особливо в умовах зовнішніх загроз та внутрішніх економічних потреб. Військові дії на території України, спричинені агресією Російської Федерації, призвели до значних руйнувань у багатьох секторах економіки, включаючи агропромисловий комплекс. Однією з найважливіших проблем є порушення стабільності постачання продуктів харчування, зокрема м'яса свинини та яловичини, що ускладнює можливість держави задовольнити внутрішній попит на основні продовольчі товари. Виникнення таких викликів створює необхідність розробки ефективних організаційно-економічних механізмів для стимулювання розвитку вітчизняних імпортозамінних виробництв, які зможуть стабілізувати ринок та знизити залежність від імпортованих поставок.

Імпортозаміщення на ринках м'яса стало особливо актуальним у контексті відсутності стабільних міжнародних торговельних відносин та порушення ланцюгів постачання продовольства через бойові дії та економічну нестабільність. Військові конфлікти загострюють проблему недостатнього виробництва м'ясної продукції всередині країни, а також підвищують ризики дефіциту продуктів харчування, що може негативно вплинути на продовольчу безпеку населення. У зв'язку з цим розробка стратегії підтримки вітчизняного виробництва м'яса набуває особливої ваги.

Розвиток імпортозамінних виробництв на внутрішньому ринку м'яса має вирішальне значення для забезпечення стабільного постачання продуктів харчування, зокрема у контексті викликів, пов'язаних з війною та післявоєнним відновленням країни. Продовольча безпека є критично важливою умовою для збереження соціальної та економічної стабільності. Зниження залежності від імпортованої продукції допоможе не лише уникнути продовольчої кризи, але й стимулювати розвиток агропромислового комплексу, забезпечуючи нові робочі місця, збільшення доходів фермерів та місцевих виробників, а також залучення інвестицій у виробництво.

Таким чином, вирішення даної проблеми вимагає комплексного підходу, що включає як регулювання на державному рівні, так і стимулювання ринкових механізмів, які сприятимуть сталому розвитку виробництва та забезпеченню продовольчої безпеки в умовах війни та повоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика продовольчої безпеки та імпортозаміщення на ринках м'яса є предметом численних досліджень у сучасній економічній науці. Багато дослідників наголошують на важливості створення надійних механізмів для підтримки внутрішнього виробництва, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна або економічні потрясіння. Дослідження акцентують увагу на питаннях оптимізації аграрної політики, запровадження інноваційних технологій та підтримки малого і середнього бізнесу в агропромисловому комплексі. Одним із ключових напрямів дослідження імпортозаміщення в аграрному секторі є вивчення організаційно-економічних механізмів стимулювання місцевих виробництв, що здатні забезпечити продовольчу безпеку країни в довгостроковій перспективі. Науковці, такі як Г.Є. Мазнева [1] та А.С. Даниленко, О.М. Загурський, П.І. Юхименко [2] у своїх роботах підкреслюють необхідність розвитку внутрішніх виробничих потужностей та створення умов для залучення інвестицій у виробництво продовольчих товарів, зокрема свинини та яловичини. Інший важливий аспект, який висвітлюється у публікаціях, стосується продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів, зокрема військових конфліктів та кліматичних змін. Науковці, такі як О.В. Довгаль, О.В. Паламарчук [3] та Н.М. Котвицька, В.С. Костюк, Л.А. Фицик [4], аналізують ризики для продовольчої системи України. У дослідженнях Т.Г. Самойленко [5] та Б.Я. Кузник [6] значна увага приділяється питанням кооперації у аграрному секторі, що може стати основою для підвищення ефективності виробництва м'яса. Роботи О.В. Захарчука і М.І. Кісіля [7] та О.І. Гутова [8] присвячені аналізу впровадження новітніх технологій у тваринництві, що можуть значно підвищити ефективність виробництва та забезпечити сталість внутрішнього ринку.

Дослідження О.С. Наконечної [9] акцентують на необхідності створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного виробництва через програми пільгового кредитування, податкові пільги, субсидії та інші інструменти державної підтримки. У публікаціях А.В. Білоченко [10] та О.М. Громова [11] розглядаються перспективи відновлення внутрішніх виробництв після війни, зокрема через залучення міжнародної допомоги, інвестицій та відновлення інфраструктури для виробництва та переробки м'яса.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний прогрес у дослідженні питань імпортозаміщення в аграрному секторі та забезпечення продовольчої безпеки, залишаються невирішеними кілька важливих аспектів, що потребують додаткової уваги. Їх подолання є ключовим для ефективного розвитку вітчизняних виробництв свинини та яловичини, особливо у воєнний і повоєнний період. А саме: недостатня розвиненість інфраструктури для виробництва і переробки м'яса, невизначеність щодо фінансових механізмів підтримки малих і середніх виробників, відсутність інтегрованих систем управління ризиками у сільськогосподарському секторі, недостатній рівень кооперації між виробниками та державою, низький рівень використання інновацій у тваринництві.

Таким чином, хоча дослідження імпортозаміщення та продовольчої безпеки активно ведуться, значна частина проблем залишається невирішеною або недостатньо дослідженою. Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу з акцентом на інфраструктурні зміни, фінансову підтримку, інновації та розвиток ефективних систем управління ризиками.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка організаційно-економічних механізмів розвитку імпортозамінних виробництв на вітчизняних ринках м'яса свинини та яловичини в умовах забезпечення продовольчої безпеки України у воєнний і повоєнний період. Це передбачає створення ефективних інструментів для стимулювання внутрішнього виробництва, зменшення залежності від імпорту, відновлення інфраструктури аграрного сектору та забезпечення стійкого постачання м'ясної продукції населенню країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сучасних викликів, таких як війна, економічна нестабільність та зміна споживчих уподобань, організаційно-економічні механізми підтримки аграрного сектору стають надзвичайно важливими для забезпечення продовольчої безпеки. Нижче представлені основні механізми, які можуть сприяти відновленню та розвитку аграрної галузі в Україні.

1. Політика цінового регулювання в аграрному секторі [12]

Політика цінового регулювання в аграрному секторі, особливо на ринку м'яса свинини та

яловичини, є важливим інструментом державного втручання, спрямованого на стабілізацію цін, захист інтересів виробників і споживачів, забезпечення продовольчої безпеки та стимулювання сталого розвитку. Тут можемо виділити:

1.1. Державні інтервенції на ринку

Держава може втручатися у ринок м'яса, купуючи продукцію у виробників за гарантованими цінами або продаючи запаси за заниженими цінами під час пікових коливань. Цей механізм допомагає стабілізувати ринок під час криз або сезонних коливань.

1.2. Встановлення мінімальних закупівельних цін. Для забезпечення стабільності доходів виробників держава може встановлювати мінімальні закупівельні ціни на м'ясо, які гарантують покриття витрат на виробництво і певний рівень прибутковості. Це особливо актуально в умовах підвищеної вразливості ринку через зовнішні фактори, такі як війна чи посуха.

1.3. Субсидування виробників м'яса. Держава може надавати фінансову допомогу у формі прямих субсидій для виробників свинини та яловичини з метою зменшення собівартості продукції, що дозволяє утримувати ціни на ринку на прийнятному рівні як для виробників, так і для споживачів.

1.4. Митне та тарифне регулювання. Регулювання імпорту м'яса через встановлення тарифів або квот допомагає захистити національних виробників від дешевого імпорту, що може призвести до зниження цін на внутрішньому ринку. Митне регулювання також може використовуватися для створення рівних умов конкуренції для місцевих виробників.

1.5. Програми підтримки споживачів. Держава може запроваджувати програми підтримки для малозабезпечених верств населення, які включають надання ваучерів на придбання м'ясної продукції або субсидії для компенсації витрат на продукти харчування в умовах підвищення цін.

2. Дослідження та розвиток ринку м'яса (свинини та яловичини) [13]. Дослідження та розвиток (R&D) в секторі м'ясного виробництва, зокрема свинини та яловичини, є критично важливим для підвищення ефективності виробництва, зменшення витрат та забезпечення високих стандартів якості продукції. В умовах зростаючого попиту на м'ясну продукцію та викликів, пов'язаних зі зміною клімату та зростанням вартості ресурсів, інноваційні підходи до виробництва м'яса можуть значно покращити конкурентоспроможність ринку.

Основні напрямки досліджень та інновацій у м'ясному секторі:

2.1. Розвиток нових технологій у тваринництві. Запровадження сучасних технологій у тваринництві, таких як автоматизовані системи годівлі, управління здоров'ям та розведенням худоби за допомогою штучного інтелекту, дозволяє підвищити продуктивність і зменшити

витрати. Такі технології включають автоматичні системи для моніторингу стану тварин, генетичне вдосконалення для поліпшення якості м'яса та управління фермою на основі великих даних.

2.2. Генетичні дослідження та селекція. Сучасні дослідження в галузі генетики дозволяють розвивати породи свиней та великої рогатої худоби з підвищеною продуктивністю, стійкістю до хвороб та покращеними смаковими характеристиками м'яса. Крім того, генетичні дослідження можуть допомогти адаптувати тварин до змін клімату, таких як підвищена температура чи зниження кількості доступної води.

2.3. Інновації в зберіганні та переробці м'ясної продукції. Дослідження технологій зберігання та переробки м'ясної продукції знижують втрати продукції, покращують її якість та подовжують термін зберігання. Це особливо важливо для м'ясної продукції, яка швидко псується і має високі вимоги до умов транспортування та зберігання.

2.4. Екологічні інновації у м'ясному виробництві. Зменшення впливу м'ясного виробництва на довкілля є важливим завданням для підвищення стійкості галузі. Дослідження у цій сфері спрямовані на зменшення викидів парникових газів, оптимізацію використання води та кормів, а також створення замкнених циклів виробництва для мінімізації відходів.

2.5. Цифровізація м'ясного виробництва. Цифрові технології дозволяють більш ефективно управляти всіма аспектами м'ясного виробництва – від вирощування тварин до продажу готової продукції. Впровадження автоматизованих систем управління фермами, відстеження стану тварин за допомогою сенсорних технологій та моніторинг ланцюгів постачання через блокчейн забезпечують прозорість та ефективність процесів.

3. Навчання та підвищення кваліфікації [14]. Навчання та підвищення кваліфікації фахівців у сфері виробництва м'яса, зокрема свинини та яловичини, є критично важливими для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості ринку. В умовах зростаючого попиту, необхідності впровадження нових технологій і стандартів якості, навчання спеціалістів стає важливим інструментом для розвитку аграрного сектору.

Основні напрямки навчання та підвищення кваліфікації:

3.1. Спеціалізовані програми вищої освіти. В університетах та аграрних академіях пропонуються програми, які охоплюють теми, пов'язані з технологіями виробництва свинини та яловичини, ветеринарією, агрономічним менеджментом, харчовими технологіями та безпекою продукції. Ці програми підготовки фахівців допомагають студентам отримати знання про сучасні методи вирощування, утримання, годівлі тварин і управління фермерськими господарствами.

3.2. Курси підвищення кваліфікації. Проведення короткострокових курсів і семінарів для аграріїв, які охоплюють новітні технології в галузі виробництва м'яса, зокрема, сучасні методи годівлі, ветеринарні практики, утримання тварин, управління фермерським бізнесом, а також знання про нові вимоги до якості м'яса.

Теми, такі як біобезпека на фермах, управління стресом у тварин, технології переробки м'яса та маркетинг м'ясної продукції, можуть бути особливо корисними.

3.3. Практичні тренінги та стажування. Організація практичних тренінгів на базі м'ясопереробних підприємств та фермерських господарств, де спеціалісти можуть отримати реальний досвід роботи в умовах виробництва м'яса. Це допомагає фахівцям краще зрозуміти процеси, що відбуваються в галузі, та застосувати нові знання на практиці.

3.4. Співпраця з міжнародними організаціями. Залучення іноземних експертів та міжнародних програм для обміну знаннями та досвідом у виробництві свинини та яловичини. Це може включати участь у міжнародних конференціях, тренінгах та навчальних програмах.

3.5. Онлайн-освіта та дистанційне навчання. Використання онлайн-платформ для проведення курсів з виробництва та переробки м'яса, які можуть забезпечити доступ до сучасних знань і технологій для широкого кола учасників, включаючи фермерів, менеджерів агропідприємств та спеціалістів.

3.6. Наукові дослідження та інновації. Заохочення аграрних дослідників до проведення наукових досліджень у сфері м'ясного виробництва, які можуть бути інтегровані в навчальні програми та програми підвищення кваліфікації.

4. Соціальні програми [15]. Соціальні програми в аграрному секторі мають на меті підтримку виробництва м'яса (свинини та яловичини) та забезпечення доступності якісних продуктів для населення. В умовах сучасних викликів, таких як війна, економічна нестабільність та зміни в споживчих уподобаннях, такі програми стають особливо актуальними.

Основні напрямки соціальних програм:

4.1. Субсидії та дотації для виробників. Запровадження програм фінансової підтримки, які включають дотації для виробників свинини та яловичини. Це може допомогти знизити витрати на виробництво, модернізувати обладнання, покращити умови утримання тварин та збільшити обсяги виробництва.

4.2. Програми соціального захисту для працівників агросектора. Реалізація програм, спрямованих на підтримку працівників, зайнятих у виробництві м'яса, шляхом надання соціальних гарантій, медичних послуг та навчання. Це допоможе підвищити їхню кваліфікацію та забезпечити стабільні умови праці.

4.3. *Програми підтримки малих фермерських господарств.* Підтримка малих і середніх фермерських господарств, які займаються виробництвом свинини та яловичини. Це може включати надання безвідсоткових кредитів, доступ до консультаційних послуг та ресурсів, а також допомогу в маркетингу продукції.

4.4. *Програми безкоштовного або субсидованого харчування.* Впровадження програм, які забезпечують безкоштовне або субсидоване харчування для вразливих верств населення, зокрема дітей, літніх людей та соціально незахищених груп. Ці програми можуть включати роздачу м'ясних продуктів місцевого виробництва, що стимулює споживання вітчизняної продукції.

4.5. *Освітні програми про здорове харчування.* Проведення інформаційних кампаній та освітніх програм для населення, які акцентують увагу на перевагах споживання якісного м'яса та важливості збалансованого харчування. Це може включати співпрацю з медичними закладами, школами та громадськими організаціями.

4.6. *Програми розвитку агрокооперативів.* Підтримка створення агрокооперативів, які можуть об'єднувати виробників м'яса для спільного закупівлі ресурсів, збуту продукції та доступу до нових ринків. Це допоможе підвищити конкурентоспроможність місцевих виробників.

4.7. *Інвестиційні програми для модернізації виробництва.* Реалізація програм, що стимулюють інвестиції в модернізацію м'ясопереробних підприємств та фермерських господарств. Це може включати державні гарантії, інвестиційні кредити або гранти на впровадження нових технологій.

5. *Створення інфраструктури* [16]. Створення ефективної інфраструктури на ринку м'яса (свинини та яловичини) є критично важливим для забезпечення стабільності продовольчої безпеки, підвищення якості продукції та стимулювання економічного розвитку. Це включає розвиток всіх етапів від виробництва до споживання, а також відповідних логістичних, переробних і маркетингових структур.

6. *Вдосконалення регуляторної бази* [17]. Вдосконалення регуляторної бази на ринку м'яса є ключовим аспектом забезпечення стабільності, якості продукції та захисту споживачів. Ефективне регулювання сприяє розвитку аграрного сектору, покращенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників та забезпеченню продовольчої безпеки країни.

7. *Підтримка експорту* [18]. Експорт м'яса є важливою складовою аграрної політики, що забезпечує не лише стабільність внутрішнього ринку, а й сприяє економічному зростанню країни. Підтримка експорту м'яса, зокрема свинини та яловичини, вимагає комплексного підходу, що охоплює різні аспекти.

8. *Впровадження інноваційних технологій* [19]. Впровадження інноваційних технологій в аграрний сектор, зокрема на ринку м'яса, є ключовим фактором для підвищення ефективності виробництва, покращення якості продукції та задоволення вимог сучасних споживачів. Інновації можуть охоплювати різні аспекти, починаючи від вирощування тварин і закінчуючи їх обробкою та реалізацією.

9. *Партнерство з приватним сектором* [20]. Партнерство між державними структурами та приватним сектором є важливим інструментом для розвитку ринку м'яса в Україні, зокрема у виробництві свинини та яловичини. Це співробітництво може забезпечити ефективне використання ресурсів, впровадження інноваційних технологій і покращення якості продукції.

10. *Екологічні програми* [21]. Екологічні програми відіграють важливу роль у сталому розвитку ринку м'яса, особливо в контексті зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та покращення умов виробництва. Впровадження екологічних ініціатив на ринку свинини та яловичини може допомогти не тільки зберегти екосистему, але й підвищити якість продукції.

Усі зазначені організаційно-економічні механізми спрямовані на підтримку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Їх комплексне впровадження може допомогти відновити ринок м'яса, підвищити його конкурентоспроможність та стійкість до зовнішніх викликів.

Висновки. В наслідок проведеного дослідження щодо організаційно-економічних механізмів розвитку імпортозамінних виробництв на вітчизняних ринках м'яса (свинини та яловичини) у контексті забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни та післявоєнного відновлення, можемо зробити наступні основні висновки:

1) необхідність імпортозаміщення: військові дії та пов'язані з ними економічні труднощі призвели до значного скорочення виробництва свинини та яловичини в Україні, що зумовило збільшення залежності від імпорту. Імпортозаміщення є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки та зниження вразливості до зовнішніх шоків;

2) зміцнення внутрішнього виробництва: підтримка аграрного сектору через фінансові інструменти, державні програми та інвестиції у відновлення інфраструктури дозволяє відновити та модернізувати виробництво свинини та яловичини, підвищуючи його конкурентоспроможність;

3) впровадження нових технологій: інноваційні технології, такі як автоматизація, генетичне поліпшення та сучасні агрономічні практики, можуть суттєво підвищити продуктивність у секторі. Інвестиції в дослідження і розвиток нових технологій забезпечать стійкий розвиток сектору;

4) формування кооперативів: партнерство між виробниками через створення аграрних кооперативів сприяє оптимізації витрат, покращенню доступу до ринків і підвищенню фінансової стійкості виробників, що, в свою чергу, сприяє розвитку внутрішнього виробництва;

5) соціальні програми та підвищення кваліфікації: реалізація програм навчання та підвищення кваліфікації для працівників аграрного сектору дозволить підвищити їхню компетентність, що є важливим для адаптації до нових умов ринку та технологій;

6) екологічні ініціативи: впровадження екологічних програм, спрямованих на зменшення негативного впливу сільського господарства на довкілля, може поліпшити загальну стійкість аграрного сектору. Це включає в себе сталий розвиток, який забезпечить виробництво якісних м'ясних продуктів при мінімізації екологічних ризиків;

7) важливість державного регулювання: політика цінового регулювання та вдосконалення

регуляторної бази є необхідними для стабілізації ринку м'яса. Ефективні механізми державного регулювання можуть допомогти забезпечити доступність продуктів харчування та зменшити ризики для продовольчої безпеки;

8) партнерство з приватним сектором: співпраця з приватними компаніями в аграрному секторі дозволяє залучати інвестиції та інновації, що сприяє розвитку ринку м'яса. Створення публічно-приватних партнерств може забезпечити більш ефективне використання ресурсів.

В умовах війни та післявоєнного відновлення важливо вжити комплексних заходів для підтримки аграрного сектору, зокрема ринку м'яса. Інтеграція різних організаційно-економічних механізмів, адаптація до нових викликів та підтримка внутрішнього виробництва є ключовими для забезпечення продовольчої безпеки України. Тільки за рахунок системного підходу та активної співпраці між державою та приватним сектором можливо забезпечити стійкий розвиток ринку м'яса в умовах сучасних викликів

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазнев Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 5–14.
2. Даниленко А.С., Загурський О.М., Юхименко П.І. та ін. Конкурентоспроможність аграрного підприємства: навчальний посібник / За заг. ред. д-ра екон. наук, професора, академіка НААН України Даниленка А.С. Біла Церква : БНАУ, 2018. 248 с.
3. Довгаль О.В., Паламарчук В.О. Відновлення та модернізація сільськогосподарської інфраструктури України у післявоєнний період: виклики та вирішення продовольчої безпеки країни. Продовольча безпека України в умовах післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Міжнародний форум : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 травня 2024 р., м. Миколаїв. Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2024. 336 с.
4. Котвицька, Н.М., Костюк, В.С., Фицик, Л.А. Світова продовольча проблема. *Уманський національний університет садівництва*. 2017. № 3. С. 189–198. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11921/1/Svitova_prodovolcha_problema.pdf
5. Самойленко Т.Г. Кооперація в аграрному секторі, як напрямок сталого розвитку сільської місцевості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Том 29 (68). № 3. С. 22–25
6. Кузняк Б.Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. *Управління економікою: теорія і практика*. 2015. № 3. С. 26–32.
7. Інвестування розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій: монографія / за ред. О.В. Захарчука і М.І. Кісіля. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 312 с.
8. Гуроров О.І. Пріоритетні напрями соціально-екологічної політики сталого розвитку сільських територій. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 07 грудня 2022 року). Полтава : ПДАУ, 2022. С. 197–201.
9. Наконечна О.С. Особливості банківського кредитування аграрних підприємств України. *Агросвіт*. 2015. № 7. С. 26–30.
10. Білоченко А.В. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. С. 50–55.
11. Громов О.М. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silke-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>
12. Горлачук О.А., Горлачук М.А. Механізм цінового регулювання аграрного ринку та його особливості в контексті концепції реконструктивного розвитку України. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5732>
13. Копитець Н.Г., Волошин В.М. Ринок м'яса в умовах економічних трансформацій. *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung: Collective monograph*. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2020. Pp. 290–300
14. Підвищення кваліфікації для роботи в агросфері: безробітні Кіровоградщини проходять курси цільового призначення. Кіровоградський обласний центр зайнятості. 2022 URL: <https://kid.dcz.gov.ua/novyna/pidvyshchennya-kvalifikaciyi-dlya-roboty-v-agrosferi-bezrobitni-kirovogradshchyny-prohodyat>

15. Програма підтримки аграрного сектору на 2024 рік. 2024. Одеська обласна державна адміністрація. URL: <https://oda.od.gov.ua/odeshhyna/silске-gospodarstvo/derzhavna-ta-regionalna-programa-pidtrymky-agrarnogo-sektoru/>
16. Пріоритетні напрями розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/prioritetni-napryami-rozvitku-infrastrukturi-agrarnogo-rinku-v-ukraini>
17. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>
18. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v>
19. Інновації в агросекторі: що обирають прогресивні аграрії? Agronetto. 2023. URL: <https://agronetto.com.ua/blog/innovatsii-v-agrosektori-scho-obirayut-progresivni-agrarii/>
20. Морарь Д.Р. Напрямки розвитку державно-приватного партнерства в аграрному секторі економіки України. *Інвестиції: практика та досвід* 2021. № 10. С. 89–95
21. Ільків Н.В. Державна екологічна політика як основа сталого розвитку аграрного сектора економіки. *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law : Collective monograph.* – Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing". 2020. P. 1. 632 p.

REFERENCES:

1. Mazniev H. Ye. (2014) Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ahrarynoho sektoru. [Problems of financial provision of innovative development of the agricultural sector]. *Ekonomika APK*. no. 9. pp. 5–14.
2. Danylenko A. S., Zahurskyi OM., Yukhymenko P. I. ta in. (2018) Konkurentospromozhnist ahrarynoho pidpryemstva: navchalnyi posibnyk [Competitiveness of an agricultural enterprise] / Za zah. red. d-ra ekon. nauk, profesora, akademika NAAN Ukrainy Danylenka A. S. Bila Tserkva: BNAU, 248 p.
3. Dovhal O. V., Palamarchuk V. O. (May 30–31, 2024) Vidnovlennia ta modernizatsiia silskohospodarskoi infrastruktury Ukrainy u pisliavoiennyi period: vyklyky ta vyrishennia prodovolchoi bezpeky krainy. Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia: hlobalni ta natsionalni vymiry. [Restoration and modernization of the agricultural infrastructure of Ukraine in the post-war period: challenges and solutions to the country's food security. Food security of Ukraine in post-war recovery: global and national dimensions]. *Mizhnarodnyi forum : dopovidi uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Mykolaivskiy natsionalnyi ahrarynyy universytet. Mykolaiv: MNAU, 336 p.*
4. Kotvytska, N. M., Kostiuk, V. S., Fytsyk, L. A. (2017) Svitova prodovolcha problema. [World food problem]. *Umanskyi natsionalnyi universytet sadivnytstva*. no. 3. pp. 189–198. Available at: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11921/1/Svitova_prodovolcha_problema.pdf
5. Samoilenko T. H. (2018) Kooperatsiia v ahrarynomu sektori, yak napriamok staloho rozvytku silskoi mistsevosti. [Cooperation in the agricultural sector as a direction of sustainable development of rural areas]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*. vol. 29 (68). no. 3. pp. 22–25.
6. Kuzniak B. Ia. (2015) Problemy stanovlennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v Ukraini. [Problems of formation of agricultural service cooperatives in Ukraine]. *Upravlinnia ekonomikoju: teoriia i praktyka*. no. 3. pp. 26–32.
7. Zakharchuka O. V., Kisilia M. I. (eds.) (2021) Investuvannia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky ta silskykh terytorii: monohrafiia [Investing in the development of the agricultural sector of the economy and rural areas]. Kyiv: NNTs "IAE". 312 p.
8. Hutorov O. I. (December 7, 2022) Priorytetni napriamy sotsialno-ekolohichnoi polityky staloho rozvytku silskykh terytorii. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia ta praktyka [Priority areas of social and ecological policy of sustainable development of rural areas. Local self-government in Ukraine: theory and practice]: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Poltava : PDAU. pp. 197–201.
9. Nakonechna O. S. (2015) Osoblyvosti bankivskoho kredytuvannia ahrarynykh pidpryemstv Ukrainy. [Peculiarities of bank lending to agricultural enterprises of Ukraine]. *Ahrosvit*. no. 7. pp. 26–30.
10. Bilochenko A. V. (2023) Kredytuvannia ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh viiny. [Lending to the agricultural sector of Ukraine in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*. no. 48. pp. 50–55.
11. Hromov O. M. (2022) Silske gospodarstvo pid chas viiny: zmina priorytetiv. [Agriculture during the war: changing priorities]. *Uriadovyi kurier*. Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>
12. Horlachuk O. A., Horlachuk M. A. (2017) Mekhanizm tsinovoho rehuliuвання ahrarynoho rynku ta yoho osoblyvosti v konteksti kontseptsii rekonstruktyvnoho rozvytku Ukrainy. [The mechanism of price regulation of the agricultural market and its features in the context of the concept of reconstructive development of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5732>
13. Kopytets N. H., Voloshyn V. M. (2020) Rynok miasa v umovakh ekonomichnykh transformatsii. [The meat market in the conditions of economic transformations]. *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen*

Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung: Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany. pp. 290–300

14. Pidvyshchennia kvalifikatsii dlia roboty v ahrosferi: bezrobitni Kirovohradshchyny prokhodiat kursy tsilovoho pryznachennia (2022). [Improvement of qualifications for work in the agricultural sector: the unemployed of Kirovohrad Oblast take targeted courses]. Kirovohradskyi oblasnyi tsentr zainiatosti. Available at: <https://kid.dcz.gov.ua/novyna/pidvyshchennya-kvalifikaciyi-dlya-roboty-v-agrosferi-bezrobitni-kirovogradshchyny-prohodyat>

15. Prohrama pidtrymky ahrarynoho sektoru na 2024 rik Odeska oblasna derzhavna administratsii [Agricultural Sector Support Program for]. (2024). Available at: <https://oda.od.gov.ua/odeshhyna/silске-gospodarstvo/derzhavna-ta-regionalna-programa-pidtrymky-agrarynoho-sektoru/>

16. Priorityetni napriamy rozvytku infrastruktury ahrarynoho rynku v Ukraini [Priority directions for the development of the agricultural market infrastructure in Ukraine]. Analychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2019). Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/priorityetni-napryami-rozvytku-infrastruktury-agrarynoho-rynku-v-ukraini>

17. Ahraryni sektor Ukrainy u 2023 rotsi: skladovi stiikosti, problemy ta perspektyvni zavdannia [The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of sustainability, problems and promising tasks]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2024). Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryni-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiikosti-problemy-ta>

18. Kliuchovi polityky ta zakhody dlia pidtrymky ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Key policies and measures to support the agricultural sector of Ukraine under martial law]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2023). Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v>

19. Innovatsii v ahrosektori: shcho obyraiut prohresyvni ahraryi? [Innovations in the agricultural sector: what do progressive farmers choose?]. Agronetto. (2023). Available at: <https://agronetto.com.ua/blog/innovatsii-v-agrosektori-scho-obirayut-progresivni-agraryi/>

20. Morar D. R. (2021) Napriamky rozvytku derzhavno-privatnoho partnerstva v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy [Development directions of public-private partnership in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no. 10. pp. 89–95.

21. Ilkiv N. V. (2020). Derzhavna ekolohichna polityka yak osnova staloho rozvytku ahrarynoho sektora ekonomiky [Development directions of public-private partnership in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law : Collective monograph. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing". P. 1. 632 p.